

ÚJ PETŐFI-ARCKÉP ILLYÉS GYULA KÖNYVÉBEN.

Prózában írt líra, «a szabadság legnagyobb magyar költőjéről». Minthá kortárs és nem késő utód írta volna s nem könyvek tanulásából, hanem egyenesen önmagából. Csak költő tud így költőről írni. *Illyés Gyula* végig megőrzi ezt a lírai hangot s ügyesen, természetesen helyezi el rajongó, esztétizáló, reformoktól duzzadó fejezetei közé egy tűneményes pálya minden lényeges életrajzi mozzanatát. Esztétikája is merőben költői kifejezésű, ítéletek helyett a kíséző, magyarázó szöveg is merész, friss képekben gazdag kijelentések, Petőfire élénken rávilágítók. Ahogy például Petőfi verseit magyarázza, lényegüket érzékelteti, egy-egy prózában feloldott szép vers értékével bír. «Debrecenben születnek a *Szerellek, kedvesem* testet-lelket simogatva befutó folyondár sorai»: nem benne van ebben a néhány szóban az egész költemény karaktere? Petőfi legádázabb verséhez ezt a megjegyzést fűzi: «A vers hétszer egymásután tud egy kis mennydörgést összegyűjteni, hogy a refrént mindannyiszor a villám erejével csattantsa ki». Mikor Petőfinek új, semmiségekből is szépet elővarázsló verseiről beszél, ezt jegyzi meg: «Az ember szinte hallja Mnemosyne lányainak, a Polyhymniák és Kalliopék szárny-csattogását, mint e hangokra hívítva kirebbenek a szentelt berekből. Ilyen kíséző szavak bőven patakszanak a Petőfi zsenijén mámorosan csüggő lírikus Illyésből s a közvetlenség bájával ragadják magukkal az olvasót. E közvetlenségnek főforrása, hogy Illyés Petőfiben azt emeli ki, ami őbenne is jellemző. Népimádatát és forradalmiságát. Mennyi vallomás van szavaiban, mikor Petőfi asszonáncairól beszél! S ahogy a nép problémáját Petőfi korába beállítja, lehetetlen rá nem ismernünk Illyésnek minden szellemiséget gazdasági tényezőkből származtató, váró nemzetszemléletére, szocializmusára. A «kínos örökség» kapja meg, az, ami «változatlanul időszerű». Illés költeményeinek, s prózai írásainak is az a lényege, amit Petőfi értékelésében legfőbb szempontnak vall. «Orgazdának érezheti magát — írja Petőfi könyvének utószavában — aki csak verseinek «szépségét» élvezi és elzárkózik a bennük rejlő parancstól». Ez igaz, nemcsak Eötvös híres kijelentése óta, mely szerint a szép magában csak üres játékká süllyed, ha nincs benne megváltó, használó szándék. De Illyésnél mégis inkább a «parancs» jut szóhoz, mint a «szépség».

Természetes, hogy Petőfi forradalmas költő is, minden nagy költő az, de ez lényének csak alapja, egy része, a többi rengeteg karakter vonása mellett. Illyés Petőfi forradalmiságát emeli ki váltig, annak folyamatosságát, szakadatlanágát igyekszik kimutatni Petőfi pályájában, még ha nem mindig elsőrangú versekben jelentkeznek is az. Így aztán Petőfi legnagyobb értékei, már az idézetek arányát tekintve is, eléggé háttérbe szorulnak azok mellett, melyek Petőfi forradalmi szellemét harsogtatják. Ismétlem, ez inkább Illyés természetéből származik; ő a maga lelkeségét viszi bele Petőfibe, kivel sokban mutat közös vonásokat, s innét a könyv erősen személyi hangja. Innét van, hogy Petőfi hibáiról alig hallunk. Természetes, hogy a zsenik korlátlan urak s áldozatokat követelnek. Az idő sokban nekik ad igazat, márcsak azért is,

mert a maguk idejében ők maradtak gyakran alul. De vajjon a zseni nem bírja-e el a higgadtabb kritikát is? Illyés úgy védi Petőfit, ahogy rokont, nagyon kedves rokont szokás. Pár jó, többnyire jelentéktelen barátot kivéve, majdnem mindenki kap tőle egy-két fricskát. Petőfi ellenségeinek s általában minden «gyanús» elemnek pokoli szatira jut. A segesvári százsz polgárokról például azt mondja, hogy másnap, a végzetes csata után, kivonultak a csataterre s a sebesülteket «gondosan agyonverték». Micsoda akasztófahumor! Illyés annyira átérzi, évtizedek távlatából is, a katasztrófát, hogy nem bír építlen maradni. De az ilyen sommás szavak nem egyszer igaztalanná teszik a beállítást. Ime, hogy ír a Vörösmartyhoz intézett verssel kapcsolatban: «Vörösmarty mint költő nem érdemelte meg az ellene írt kemény sorokat; mint politikus megérdemelte. Megszavazta, hogy a magyar honvédek egyrésze német vezényszó alatt védje a magyar nyelvet». Azt a dilemmatikus parlamenti vitát én nem ismerem eléggé (bizony, az akkoriak is lúdbőröztek tőle kissé), de azért aligha tévedek, ha Illyéssel nem tartok. Akkor az volt a szomorú tény, hogy a német vezényszónak egylőre, bizonyos százalékban, maradnia kellett. A megszavazott kétszázezer főnyi katonaság kiképzése egyébként is nagy fejtörést okozott, mert ugyan Ausztriától máról-holnapra elszakadhattunk, de a katonai kiképzés, mindjárt *magyarán*, igen romantikusnak látszott. Persze Petőfiék, a Pilvaxból, tüstént kész honvédseregeket követteltek s a «ha rövid a kardod» mutatós elvét vallották. Én mindig úgy éreztem, hogy Vörösmartyéknak volt igazuk, mert óvatosabbak voltak. Petőfi őrnagyi rangot kap Bemtől, őrnagyi kiképzés nélkül. Ilyesmi ugyan minden szabadságharcban előfordul anélkül, hogy észszerűnek éreznők. Lám, Székelyudvarhelyen egy őrmester nem tudja elhinni, hogy őrnagy civiltben, rendetlenül járhasson, gorombáskodni kezd a bizonyóra pattogó és hetvenkedő Petőfivel, összetűznek, s mivel a háborúban a reglama reglama, Bem másnap a renitens katonát kivégezteti. Úgy érzem, Petőfi és Vörösmarty összekapásának tanulsága eddig az esetig veti árnyékát, a Vörösmarty utólagos igazolására, s ilyen eset nem volt egyedüli. Gondoljunk csak Arany akasztófahumorára a nagyidai cigányokban.

Ismétlem, nem érzem bántónak Illyés optimizmusát Petőfi javára: Petőfi-rajongásából származik. Épp így fogadom ilyen kijelentéseit is: «a nemzet jövődjét egyesegyedül a parasztság jogainak tökéletes kielégítése menthette volna meg». Illyés ezt lehetségesnek képzeli, post festa, egy évvel hamarabb, mint ahogy Kossuth próbálta. «Ha egy évvel előbb hivatja magához a népieseket, a republikánusokat, élükön a János vitéz és a Toldi szerzőjével, hogy tartsanak népgyűléseket és «fanatizálják» a népet! Most, június végén hiába bizza rájuk Pestet...» Maga Petőfi sem fogalmazhatta volna meg szebben. Mi pesszimistábbak vagyunk: Kossuthot és Széchenyit kellett volna egy emberré gyúrni, hogy eltalálják a helyes utat, melyet annyiszor kerestünk és elhibáztunk.

De hagyjuk az okvetetlenkedéseket. Elismeréssel kezdtük s azzal zárjuk bírálatunkat. Petőfiről sok mindent nem mondott, vallott meg az irodalomtörténet, s főként forradalmiságával nem tudott mit kezdeni. Illyés most értetően túlméretezi a jelentőségét. Nem az óvatos magyar szól belőlem, hanem a műélvező. Azt hiszem, más is olyan zavartalan élvezettel olvassa Illyés Petőfi-könyvét, mint én. Nem vall mindig egyet vele, de azért hálás neki, amiért sok lappangó, félig öntudatlan gondolatának határozott formát adott. Olvastunk eddig Petőfiről elég sok higgadt, szabatos, esztétikai formulában

pedánsul pontos könyvet, a túlsokat hallottuk azt is, — «mintha ezzel Petőfi egy karcolattal is rendesebb költővé vált volna! — hogy nem volt republikáns soha, s az Apostol csak «tévedés», melyért a segesvári hős nem tud eléggé sajnálkozni, az eliziumi mezőkön meaculpázva. Most közelebb jutottunk az igazi képhez. Igaz, Illyés a másik végletbe csábítja az embert: így van ez minden átértékelésnél. Mégis sokat használt s könnyebbé tette, hogy ezután bölcsebben találjuk el a középutat.

Vajthó László.

A HUSZONÖTÉVES IRODALOM-TÖRTÉNET.

Emlékezés Baros Gyuláról.

Huszonöt esztendő... világháború, forradalom, szellemi és anyagi válság, újabb meg újabb nehézségek, s most, amikor végre jubilálni kellene, félmondatokba fullad szavunk, — meghalt Baros Gyula.

Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő a korszerű magyar irodalomtörténetírás megalapozói voltak, anélkül, hogy folyóiratuk, az *Irodalomtörténet*, a legcsekélyebb forradalmiságot jelentette volna. A higgadt méltóság — ami a tudományos igazságokhoz való ragaszkodással együtt jár — megőrizte folyóiratukat minden forradalmiságtól, de minden elmaradottságtól is. Talán sehol sem bontakozott ki az irodalomtörténetírás fejlődése olyan zökkenésmentesen, mint e folyóirat cikkeiben. Célkitűzéséhez hű maradt: a fejlődés ügyét szolgálni! Hagyomány és újság épp ezért szerencsésen találkoznak ma is lapjain. Az összefoglaló tanulmányok mellett a részletkutatások eredményei éppúgy teret kapnak lapjain, mint az esztétikai vizsgálódások vagy a tudományos dolgozatok bírálata és ismertetése. Hogy melyiknek nagyobb a jelentősége, melyikkel tett több szolgálatot tudományunk fejlődésének, talán fölösleges kérdés. Bizonyos, hogy az a megértés, amely min-

denkor jellemezte a folyóiratot, sok kezdeményt biztosított és gyűlömcsoztetett a tudomány számára. Nagy szintézisek nélkülözhetetlen segítője lett így az Irodalomtörténet.

Meg kell említenünk itt azt is, hogy kevés tudományos folyóiratot jellemzett annyira a személytelenség és a tárgyilagosság, mint épp az Irodalomtörténetet s ezért csak most, amikor már a kérlelhetetlen halál engedelmeiből szabad, írunk Baros Gyuláról.

Baros Gyula, aki a Napkeletnek is kiváló munkatársa volt s folyóiratunk lapjain több kisebb-nagyobb közleménnyel szerepelt (1923—33), 1933-ban lett az Irodalomtörténet szerkesztője. (Már 1915—16-ban is ő helyettesítette a hadbavonult Pintér Jenőt.) A szerkesztői polcra Barost valóságos presztinálta nagy műveltsége és megnyerő modora. Széleskörű tudása a Magyar Tudományos Akadémia tagságát is megszerezte neki. Váratlan elhúnytával azonban nemcsak a magyar tudományosságot érte veszteség. Baros jó ember volt. Jóságát nagy intelligenciájának prizmája szórta színesen, megsokszorozva gyermek, barát, tudóstárs és minden ember felé.

A melegszívű tudós nincs többé, de emléke — hisszük — új és mindig frissen buzgó forrása lesz az Irodalomtörténet következő huszonöt esztendőinek.

Dr. Clauser Mihály.

LEFFLER BÉLA.

A XX. század második évtizedében Svédország és vele a skandináv testvérállamok fölfedezték Magyarországot. Vannak, akik mindenre vállat vonnak, ami nem esik a kezük ügyébe s ezek vagy nem hiszik el, hogy a művelt világ legműveltebb része agyában és szívében helyet — és nagyon előkelő helyet — talált a magyar életnek, vagy lekicsinylik a szellemi és tágabb értelemben: lelki kapcsolatot, amely Leffler Béla érdeméből létrejött és megerősödött.

Azok, akik közelről láthatták a munkáját, néhány nap alatt meg kellett, hogy értsék, mi a civilizáció számára a svéd fórum és a magyarság számára a skandináv közlemény és azt is, hogy a békés és oly szükséges hódításnak ritka s.kere ért meg Leffler Béla kezében. Amikor egy téli estén a malmói magyar konzul — gazdag és művelt svéd nagykereskedő — megmagyarázta nekem, miért és mit szeretnek az ő honfitársai a magyarokon, akik részben lelki rokonaik, részben éppen kiegészítő ellentéteik, megértettem, hogy itt csoda történt és hálát adtam érte a Gondviselésnek, de az ő pompás eszközének is, aki a svédek előtt nemcsak exegétája lett a magyar géniusznak, hanem tükre is.

A nyiregyházi gimnáziumi igazgató fia alkalmas is volt erre a kettős hivatásra. Tudós volt, világosfejű, örök kíváncsi, a tudomány haladásának azon a határívén, ahol a mával a leginkább érintkezhetik; és étellel, érzéssel tele ember, akiben a svédek föllelhatték azt, amit ők a «déli» nemzetben kerestek és szerettek. Az Eötvös-Collegium kitűnő iskola volt a fiatal germanistának: tudás forrása és a többretű életfelfogás, a szellemes

gondolatvezetés műhelye. Aztán a Gondviselés is belenyúlt a sorsába: a szerelem, a családi kapcsolatok, a háborús nyomorúság meggyorsították élete tempóját, mintha érezték volna, hogy rövid a célig kiszabott idő. Aránylag fiatalon odakerült, ahol betölthette voltaképpen hivatását: Stockholmba, ahol szeretetreméltó egyénisége, családi kapcsolatai, a tudós, az író, a tanár, a sajtóattasé és a publicista párhuzamosan futó pályáin tökéletesen érvényesültek. Sorra jelentek meg fordításai és kiadványai, amelyeket választékosság, tökéletes izlés és még teljesebb szerénység jellemez. Novellák, regények, a magyar föld, a magyar művészet jellemzése, az ihletésére készült Ember Tragédiája olyan fordításban, amelyet alig lehet már felülmúlni. Hazai kapcsolatai sohasem szakadtak meg, hiszen debreceni professzorsága és a Petőfi-Társaság nem egyszer hazaszóltatták. A svéd-magyar irodalmi vonatkozások feldolgozását ő nyitotta meg *Petőfi és Karlfeldt* c. értekezésével és értékes tanulmányokban ismertette meg a svéd irodalom nagyjait hazája közönségével.

A nagy svéd lapok épügy rendelkezésre álltak, mint a svéd kulturális és gazdasági élet mecénásai; barátai és jóakarói élén Lagerlöf Zelma és Fredrik Böök és mindenki, aki a skandináv félszigeten számít. Nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy nincs még egy ország, amely a magyar szellem szempontjából oly tökéletesen «fel lett volna dolgozva», mint Svédország. . . Leffler Béla teljesítette kötelességét és örököül egy nagy kultúra szeretetét hagyta ránk. Neve és emléke eszményi hid két ország között s a két hídfőnél évtizedekig ott sötétlenek majd a gyászolók.

Hankiss János.

Dalmady Győző költői és prózai munkái. 1856—1914. *A vármegyei tisztviselők irodalmi és művészeti Gyöngyösi István-Társaságának kiadása. I—IV. kötet. Budapest, 1936.*

Minden tiszteletünkkel hajolunk meg a Gyöngyösi István-Társaság kegyelete és bőkezűsége előtt, melylyel Pestvármegye néhai kiváló tisztviselőjének, a jeles költőnek: Dalmady Győzőnek minden munkáit kiadta. A négy hatalmas kötet nemcsak a költő világképét, finom, nemes egyéniségét eleveníti újra élénk, hanem egyúttal gyönyörű tanúbizonyságot szolgáltat az első vármegye előkelő és mélyen megható literális nagylelkűsége mellett, mellyel nemcsak Dalmady Győzőnek, hanem az irodalmi gondolatnak is ilyen monumentális tiszteletadást nyújtott.

Dalmady Győző költői virágzásának ideje a mult század második felére esik. Az a kor, melyet átélt, társadalmában, politikai helyzetében, irodalmi felfogásában, életszemléletében szinte egy világ távolságában áll tőlünk. Ifjúsága Bach- és Schmerling kormányzásának válságos idői közt telik el, életének legszebb szakát Ferenc József uralkodásának békés korszaka tölti ki. Körülötte hatalmas lendülettel épül fel európai arányokra a főváros, fejlődik, halad az ország. A nagy ipari és gazdasági elválkozás közepette lassan kezd átszíneződni a társadalom arculata, megindul benne az osztályváltás folyamata, s a nyugati szellemi áramlatok leérnek a lelke mélyéig s új problémákat kezdenek benne érlelni, melyek azonban még nem kerülnek fel az egyetemes közfigyelem tudatába. A politikai élet központja a parlament, ennek arénáján vívja harcait a pártok szenvedélye a teljesebb jogú Magyarorszáért, melynek rendíthetetlen talpköve és bástyája az alkotmányosság küzdelmeiben az ősi vármegye. Az irodalomban él és hat

Arany és Petőfi hagyománya, ihletöröksége, nemzeti klasszicizmusának szelleme, műformái és nyelvi geniusza. De már itt-ott fel-felhangzik egy-egy új hang, szellemében merész és idegen, melynek gyökerében hagyománybontó és törő kísérletek és vágyak új láza izzik. Egyébként az élet szép, gondtalan és szabályos. Lényegében nincs mély sodra, világnézeti nyugtalanságok nem fodrozzák fel sima felületét, különösebb korújító ideáljai vagy gondolatai nincsenek.

Ez az a milió, melyben kisarjad és felnő Dalmady Győző költészete.

Elindulásakor Petőfi lírájának hatása alá kerül, s ez alatt marad mindvégig, akkor is, amikor már egészen rátalál a maga egyéniségére. Petőfibtől való a dalhang, a lírai megnyilatkoztatás őszintesége és nyíltsága, a személyiség közvetlen természetessége és nyílt kiárasztása. Izlése, finomult ösztöne visszatartja az úgynevezett népieskedők egyoldalúságától. Dalmady sohasem népies, bár szívesen színezi nyelvét népies fordulattal vagy dolgoz fel népies tárgyat. Az ő költői nyelve hasonlít a beszélt nyelvhez, ezt azonban — főleg pályája kezdetén — erősen áthatja s teletüzdeli képzelőerőnek képpompájával, de nyelvformái mindig egyszerűek maradnak, nem lesznek az életől eltávolodó s elvonttá stilizáló költői nyelv megteremtői. Fejlődése későbbi során nyelve mindinkább egyszerűsödik. Részint a korabeli kritikának, részint pedig angol irodalmi költeményhatásoknak kell tulajdonítanunk, hogy nyelvképelete átmeny ezen az átalakuláson. Költői előadásmódja is párhuzamosan halad nyelvkészletének ezzel az objektív irányban kitisztuló, szándékolt egyszerűsítésével. Eleinte ihletköre a képzelet világára utal, önmagából merít, később már csak a valósághoz kapcsolódik s állandóan konkrét benyomások kerülnek benne uralomra.

Ez az állandó valóság-ihlettel dolgozó folyamat nem szárítja ki képzeletét, szemléletmódja friss és eleven marad; nem is intellektualizálja, egészséges és ép érzései gazdagon hangolják és kísérik a befogadott inger költeményre bővülő anyagát. Ezt a valósághoz viszonyulást nevezte Dalmady Győző objektív lírának: «Az objektív líra híve lettem, lehetséges, való tárgyakról énekelve, de a képzelet színeivel szépítve és így eszményítve... Targyamat az élet adja. Erőltetve soha egy sort sem írhattam. Csak ha az élet valamely jelensége, egy találkozás, egy véletlen, egy fordulat, egy esemény vagy egyéb belemarkolt lelkembe, vagy az érzés egyéni vagy családi életem, vagy a hazai közélet és közviszonyok hatása alatt megáradt benne, csak akkor írhattam». Költészetének ritka összhangjára mutat, hogy még verselése is ezt az azonosulást mutatja. Formai készsége könnyed, de ritmikai kiképzésben igen sokszor lazulásra hajlik s nagyon közelít a beszélt nyelvrítmus felé széteső felbomláshoz. Van benne valami olyas fajta tünet, mely Szabolcska Mihály költeményeinek ritmusformájára emlékeztet.

Költői világának tartalmát a szerelmi és hazafiúi érzés motívumai töltik ki. Az igénytelen dalformától az óda szárnyaló magasságáig minden lírai hangnem feltalálható költészetében. Mégis legszívesebben használt műformája a dal. Talán ő az utolsó költők egyike, aki a dalt ennek XIX. századi értelmében műveli. De viszont több költeményében már mintha megérintette volna az impresszionizmus, a tárgyi kép kötrvonalai feloldódnak, elmosódnak, s csak az érzelmi visszhang hangulatszínfoltjai remegnek helyükben. Egyébként éppen ez a könnyű és érzékeny befogadó képessége, ingerlékenysége, melyben oly pillanatnyian bontja ki

költőiségét minden benyomás, nem engedi, hogy költői világképében különösebb helyet kapjon akár a reflexió, akár az elmélyedés. Hajlama vonzódik feléjük, de optimizmusával föléljük szárnyal. Éppen ezért nincsenek leverő problémái, és sem hazafias sem szerelmi lírájának síma, finom szövetét nem szaggatja fel a percnyi átélés érzelmi gyönyörén túl nyugtalanító kérdésekkel, szenvedélyét éppen úgy, mint aggodalmait ideálistálja s átderíti. Megoldott, szép szinthezise volt, mely megegyezést keresett és talált a való és az ideálok világa között. «Életboldogságra töreksem és költészetem e törekvés visszatükrözése» vallotta önmagáról. Ezt az életszemléletet Hetényi János és Horváth Cyrill egyezményes filozófiájából tanulta s ezzel harmonizálta költészetét. Utolsó szép, vonzó, derűs tájéka a magyar lírának, melyben a magyarság még egyszer hagyományainak hatalmi tudatával s méltóságával, önmagát tisztelő s boldogan élvező, szét nem tördelt, ki nem gúnyolt történelmi kultuszával ragyog fel; melyben a szerelem az élet költészetének tiszta ünnepe, amelyben az élet még egyszer, talán sok ideig utoljára, a nagy és kegyelettel ápoltt értékek hite és valósága s az ember még egyszer egész, szép csoda, akinek van kedve és gyönyörűsége önmagához és az élethez. Dalmady Győző költészete elzárt, magában élő, szinte az idők árama fölött úszó tündérsziget volt. Nem érintette meg és nem ért fel hozzá a századvég fáradtsága, blazirtsága, problémáktól megviselt hullámozása. Mintha nem is ezzel az időszakkal élt volna együtt, hanem a vármegye tekintetes világában maradt volna, ebben a drága régi magyar hazában, melynek falairól Nyáry Pál magyar tisztasága világitott le, szobáiban pedig ott melegített a régi, magyar nyájas, úri élet.

Ha ez a költészet itt-ott érzéseink

számára talán már az idő áldozata lett is, de a költemények és a velük együtt közölt életrajzi jegyzetek és tanulmányok, melyekhez a fiúi szeretet éppen olyan gyengédséggel, mint pontos filológiával állította össze a bibliografiai adatokat, mindenkor üdítő és nevelő világot jelennek azok számára, akik a magyar életet oly zavartalan szépségben szeretnék látni, mint ahogy azt látta s nekünk felejthetetlenül örökségben hagyta Dalmady Győző.

—ss.

Új Corneille-évforduló

hozott ránk az 1936. év: a «Cid» emlékezetes sikerének tricentennáriumát. Legtöbbünk számára nyugtalanító emlék, hiszen alig olvassuk a «Cid» költőjét s ha mint kötelező olvasmányt róják ránk, alig tudunk vele mit kezdeni. Mintha valaki egy súlyos tárgyat nyomott volna a kezünkbe, hogy megőrizzük, de nem tudjuk, hol a súlypontja és hogy volna kényelmesebb tartani.

És mégis mind érezzük, hogy a rejtelmesen zárt oeuvre-nek jelentősége van és hogy valamiképpen rendezni kellene hozzá való viszonyunkat. Erre elsősorban a színház lenne hivatott, de hol van a mai színház Corneille-től! hol van a mai közönség attól, hogy bűvös szóval, bűvölt lélekkel megnyisson egy kaput, amelyhez nem kapott előre könnyen kezelhető kulcsot, félreérthetetlen használati utasítással?

Ami jelentőségének tudatára hoz, az elsősorban a rendkívüli hit, amelylyel önmagában, elveiben, jövőjében hisz, anélkül, hogy kicsinyes nagyképűséggel rontaná le, amit mélyről jövő méltóságos magatartással épített. Corneille-ből árad a biztonság tudata, a tragédiaölő meggyőződés, hogy az értelem előtt érdekek és értékek félreérthetetlen rangsorba rendeződnek. Majdnem annyira, hogy

dilemma csak a rövidlátók számára lehetséges... A «Cid» nagy sikerének mélyebb titka bizonyosan az, hogy a harcos, az ügyvéd és a szónok egyesített erejével kedvező kimenelt erőszakolt a hős és szerelme érdekében arra a tragikai helyzetre, amely minden más kollégáját a romlás csiráinak kifejlesztésére buzdította volna. Hiába állapítja meg világosan a hős, hogy magánélete szinte reménytelenül bomlik szét a két ellentétes pólus: Chimène iránti szerelme és Chimène apján elkövetett — ámbár szabályos és elkerülhetetlen — gyilkosság között: amikor utólag új mérlegelés alá veszi tettét, újra csak arra a megállapításra jut, hogy *igy kellett tennie és hogy voltaképpen nem is volt másik út*, mert ha nem fogadta volna el a párbajt s nem állt volna bosszút az édesapján elkövetett sértésért, Chimène szerelme akkor is elveszett volna számára, mert Chimène nem szerethetne becstelen embert. Ha pedig nincs másik út (és Corneille-re jellemző, hogy a második út csak a fantázia díszletére festett csalóka lehetőség!), akkor nincs dilemma sem és a hős a maga igazában áll szilárdan s Isten és emberek előtt megdönthetetlenül. Csak a balsors áll vele szemben, nem önnön hibája, — nem érez késő bánatot, nem süpped egyre mélyebre erőszakos lába. Don Rodrigue-ot és Chimène-t a király parancsa emeli át a tragikum szakadékan, de a király az isteni igazságszolgáltatás és a hősi életfelfogás eszköze csupán. El kell hinnünk, hogy a párbajban elesett apa véres árnya nem zavarhatja nyugalmukat, mert mindketten teljesítették kötelességüket és biztos léptekkel járták az egyetlen utat, a ritka «egyenes utat». De még jellemzőbb a «Horace» utolsó felvonása, amelyben az öreg Horatius pazar védőbeszédet vág ki gyilkos fia mellett, aki ismét a — nagyon kato-

násan értelmezett — kötelességét teljesítette és hugát döfte keresztül... «Cinna» alcíme: «Augustus kegyelme» — nem vall tragikus megoldásra és az ész, a tiszta sugaraktól átvilágított lélek diadalát hozza; — «Polyeucte» szent és mártír, nem bukhathat el, ha meg is hal és «Nicomède» reménytelennek látszó szabadságharca is győzelmet arat.

Ez a «happy end» ma is aktuálissá teszi a villanyos feszültség, a túlhalmozott energiák nagy költőjét, aki éppen, mert a fokozott intenzitás csodáit írja meg, kiemeli személyeit a hétköznapi lélektan olcsó csapdái közül. A kötelesség hősei ezért nem unalmas példái egy színpadi erkölcs-tannak: szikráznak és hevülnek, gazdagon élnek és ritka tetteket visznek véghez. És az a kor, amely várja az alkalmat, hogy egy szigorúban összefogott gyepő alatt a közösségnek éljen s új szépséget és szabadságot sejt pontosabban előírt kötelezettségek mélyén, reménykedve fedezheti föl Corneille-ben a XX. század egyik legelőbb előfutárát.

Hankiss János.

Thurzó Gábor: Segítő Fortunátusz. Regényes elbeszélés. (Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása.)

«... Csak a muzsika jött vissza, a zongoráról pattant föl éjjelente a fedél és a billentyűk indultak meg, láthatatlan súly alatt, már nem a kották tanítását követve, hanem másnak engedelmességgel. Szinte nem is dallam volt az, ami éjszakánkint áttört a szomszéd szoba falán, nem is muzsika, hanem titkos vallomás. És ez a vallomás beleavatkozott az életünkbe. Amikor az elalvás közeledett, a zsidbadt, forró féltálmom, valaki megérintette a húrokat és sejtelmesen, elveszetten szólni kezdett a zongora odaát, a régi szonáták zenéltek, valamennyi egyszerre, nyug-

hatatlan összevisszaságban, alig-hal-kan, mint égi, földöntúli macskazene.»

A zongora előtt nem ül senki, csak szólnak, szólnak a húrok maguktól az éjszakában, amely — a másik szobában — a szülő-pár rohamosan romló házaseletének nyugtalan és fekete csendjével borul egy tragikus éberségű gyermek kis ágyára. Kétségtelen, ez a gyermek él: de mihamar, a könyv második, harmadik oldalán már, úgy tűnik, szinte nem is ő él, csak rettenetes, félelmetes és félelmes figyelme, amelytől az első hatvan oldalon át a szó szoros értelmében nem jut lélegzethez. Nem tudunk erről az első személyben beszélő gyermekről semmit, nem tudjuk: mit érez, mit csinál, nem halljuk hangját, egyetlen mozdulatát nem látjuk, csak tágranyilt, néma szemeit, életének véletlen és mozdulatlan odavettségét abba az életbe, amelynek ismeretlen és névtelen titkait tanácstalan, rémült és tehetetlen szivacs-szomjúsággal isszák e nyitott szemek. A két szülő emberi és házastársi harcában dermedten és alulmaradottan figyelni élete s az élet miértjének kútmély titkait a gyermek, nem egyszer feleslegesen azok között, akiknek az akaratából idekerült. Valószínű, hogy vannak testvérei. «... ilyenkor hetekre elrabolta apa anyánkat...», ehhez a szerelemhez nekünk nem volt semmi közünk, nem a mi szüleink szerették benne egymást olvadón, korbácsoltan és céljuk se mi voltunk, mint régen. Szinte külön éltek, éber szemek figyelő körén kívül és úgy tartották: mindez csak rájuk tartozik.» Valószínű tehát, hogy többen vannak gyermekek. Az első személyben beszélő gyermek mégis egyedül van, mindig és mindvégig. Egyedül van — és fél. Fél és a magányosság rémületeire rányitott szeme nem lát különbséget valóság és víziók kö-

zött. A valóság megfoghatatlan számára, merő érthetetlen titok, szem előtt lévő, magáról árulkodó és megmagyarázhatatlan; s rejtelmes víziók válnak élete valóságává, amelyek egyszerűbbek amazoknál, mert titokzatosságuk önmagukból gyökerezik. Halottak, kísértő rémek, szörnyek és szelíd árnyak rémületes védelme alatt él, hangtalan kérdéseire ezek felelnek, a megfejthetetlen titkok értelmét számára ezek az örökös titokzatos erők magyarázzák — és őrzik. S a titkok felpattannak, megmagyarázhatatlanul, mint a magányos szobában a zongora fedele s a billentyűk futnak, láthatatlan súly alatt s az élet vaskos és megfoghatatlan valóságára rányílt lélek rémült magányosságában — mint zsidbadt, forró félálomban — szólnak mind a hurok, a sejtelmek és a félelmek, a valóság titkai és a vízióké, valamennyi egyszerre, nyughatatlan összevisszaságban, mint égi, földöntúli macskazene.

Nyugtalanító, megdöbbenítő írás ez, — döbbenetes dokumentum. A gyermek, aki életünkéből kiszakadt, testetöltött felelősség mindazért, amit magával hozott, amit adni tudtunk neki akkor, amikor érkezett s amit nem adhatunk neki akkor, amikor már itt van. A gyermek lelke, amely idegen akarathól öltött testet, vádol az életért, amelyre előhívták s amelynek félelmes ismeretlenségével szemben tehetetlen, — tehetetlen csakúgy, mint a feleség utolsó aszszonyi harcára felkészülődő anya; vagy az apa, a sűrűvérű, törzsökös ember-fa, már a láthatatlan fejszével tövén, végzetesen kétfelé tépett gyökereinek csak alig-fölötte, élet-szomszúságának tétova mohóságában mindenkinél kevesebbet-élten.

Az író nyelve, amely mindezt átadja nekünk, egészen sajátos nyelv. Villódzó, mágikus, hideg és lázadó egyszerre, helyenkint borzongatóan

primitív, oly babonázón egyszerű és rejtelmesen raffinált, mint valami varázs-vers igéi. Az első két fejezet szorosan együvé tartozó, — s aztán mintha pillanatnyilag elfulladt volna az író, a két utolsó fejezet között; az atmoszféra a gyermek magatartása innen valamennyire megváltozik. E társtalan, mohó, csukódónyiló, szomjas és nyughatatlan lélek vallomásai vajjon mekkora lélegzettel bírnák a további kiépítés, komoly, egész kompozíciók kupolás terhét? Szeretnénk ráüzenni: vigyázzon, el ne aprózza magát, képességeit, mert komoly a hitünk, hogy nagyon van mit várunk tőle.

Molnár Kata.

Mihály László: Költő, ne félj!
Válogatott költemények. (1926—1936).

Az a jellemkép, mely a költeményekből élénk alakul, erősen egyéni költő tehetségének, világának vonásait hordozza magán. Pompás formaezék, anyagalakító műgond, mindig lelket adó őszinte s mély bensőség s kényes finomság jellemzik minden darabját. Élmény-területe gazdag, nemes és változatos, s egy nagyon érzékeny, halk, de önérzetes szomorúság egyéni színeinek artisztikus borulatával van bevonva. Olyan lélek nyilatkozik itt meg, mely hasonlít egy befeszettlen szoborhoz: valami nem készült el benne s valami, egy egész élet teljessége kívánczik rá. Ebből a belső csonkaságból érik ki a költő állandó ihlet-állapota, működő szenzóriuma. Azt, ami élmény-jelenválósága, mint szobrot, vagy festményt a szenvedés gyönyörével mintázza ki, de megnyugvását nem találja benne. Költői világa ott kezdődik, ahol a neki csak szenvedést jelentő valóság végződik. Ez a láthatatlanul folytatódó, a ritmus remegő megállásától tovább kihangzó, a szavak szín- és vonaltávlátást a már kész kép szellemi feloldása felé készülő és mégis — meg nem jövő

másik világ — az ő igazi otthona s tegyük hozzá: művészi remeklése. Nem illuzió-kergetés, nem álombamenekülés ez, hanem magasabb, emberibb, megoldottabb valóság-várás, ahol a pillanatot sűrített átélésében dobban fel a történelemtől összerombolt lét tragikuma. Minél élesebben kirajzolt a közvetlen élményvilág, annál mésszibb, fájóbb és — szebb ez a be nem teljesedő, valóságellenes távolság. A költő nagy árt fizet világáért: magyarsága, művelt embersége, kultúrája, századszerűsége vérző anyaggal táplálják ihletét. S talán mert annyira sorsa felé fordult és tekintő ez a kívánság, azért egy kissé passzív, magát a benyomások fölé kielő a temperamentuma, nem is mindig szuggesztív képességű, de ennek ellenére gazdagon élményosztó erejű.

Fájó és mégis szép Mihály László lírája. Ha a szenvedés fuvallata áramlik is belőle ránk, megmélyülünk és fölemelkedünk tőle. Ünnepe! *bf.*

Dr. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély. Cluj, Minerva r. t. nyomása 1935.

A bonchidai Bánffy-kastély ma a legépebb állapotban lévő erdélyi műemlékek egyike. Évszázadok óta áll őrt Kolozsvártól északra, közel Szolnok-Doboka vármegye határához, a Kis-Szamos partján, Erdély legnagyobb s csodálatos szépségű parkjának közepén. Története elválaszthatatlan a nagymultú, Tomaj nembeli losonci Bánffy-nemzetség történetével, amelynek egyik tagja: Dénes zólyomi ispán a XIV. században kapta az akkor Dobokamegyéhez tartozó már igen jelentős várost, az oklevelekben is többször emlegetett «villa Bonchyda»-t. A legrégebb időktől fogva királyi birtok volt és eredetileg a szomszédos széki sóbányákhoz tartozott. III. Béla király idejében már félköríves stílusú temploma

volt, mely a tatárjárás pusztításának áldozatul esett. Megújított és ismét kéthajósra épült templomának közelében építették fel udvarházukat a Bánffyak, akik a XIV. sz. vége óta állandóan Bonchidán éltek. Mikor épülhetett ez a kúria, az pontosan ki nem mutatható. Feltevésszerűen, hogy a nagyobb, erősített castellum is csak az 1437-iki parasztlázadás után épülhetett ki, mert ekkoriban nyert több nagy és kiváltságos erdélyi familia és közöttük valószínűleg a Bánffy-család is várépítési jogot. Ekkor született meg az a magyar típusú várkastély, amelynek alakját több átalakítás és kibővítés után, de máig megőrizte a bonchidai kastély. Ez a típus a négyszögű, szabályos udvart körülvevő, sarkain egy-egy toronnyal ellátott, négy zárt szárnyból álló, egy vagy két emelet magasságú építmény.

Legújabb irodalmunkban két nagyjértékű munka is jelent meg a Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetségének a kiadásában. Egyik a Magyar Kastélyok (Rados Jenőtől), a másik a Magyar Várak (Varjú Elemértől). A bennük ismertetett kastélyok és várak nagy része is ezt a bonchidai magyar várkastély-típust mutatja. Meg is jegyzi a Magyar Kastélyok szerzője, mennyire feltűnő, «hogy a XVII. században és a XVIII. század elején létesült, vagy átalakított kastélyoknál még mindig mennyire általános az előző korokban divó közel négyzetes udvar köré épült, vagy zárt tömbalakú épület, négy sarkán többé-kevésbé kialakított tornyokkal».

Dr. Biró Gyula a legbehatóbb részletességgel mutatja ki, miként épült át a bonchidai Bánffy-várkastély is már a XVII. században úgy, hogy elhelyezkedésében alkalmazkodik a régebbi építményekhez. Ismeretlen átépítője kiváló olasz mester lehetett, aki az erdélyi renaissance

jellemző ablaklezárásaival, a háromszögletes szemöldökpárkányokkal, harmonikus homlokzatmegoldásával és a koralapú sarokbástyákkal egy derűs és méltóságteljes kastélyt teremtett, amelynek legközelebbi rokonai a szintén erdélyi radnóti és aranyosmedgyesi várkastélyok lehetnek.

Az átépítő Bánffy Dénes Erdély egyik legkimagaslóbb alakja volt, kinek tehetsége felkeltvén Apafi Mihály féltékenységét, áldozatául esett az udvari cselszövényeknek és vérpadon fejezte be életét. Pompszere-tével azonban ő teremtette meg azt a kastélyt, amely dr. Biró Gyula megállapítása szerint «kétséggkívül egyike a legszebb XVII. századi erdélyi renaissance-kastélyoknak, ha ezt a koncepciót a saroktornyok várszerű emlékei s a sok későbbi barokk-, rokokó-, empire és romantikus hozzátoldás nem is teszi első pillanatra egészen világossá».

A kivégzett Dénes unokája, Mária Terézia főudvarmestere u. i. a bécsi pompát szűkebb hazájába is le akarta vinni. Noha a várkastély északi traktusán is jelentős átalakításokat végeztetett és a belső kiképzésre is nagy gondot fordított, nem ezekkel az építkezésekkel gazdagította Bonchidát «a világi magyar barokképítészetben párját ritkító építmények-ke». A nagy Fischer von Erlach modorában (tán fiának vagy egyik közeli tanítványának a tervei szerint) remek lovardát és istállóépületet emeltetett (1748-tól 1753-ig), amelyek a legharmonikusabban illeszkedtek a már meglévő várkastély traktusai mellé. Ez újabb barokkori építkezések végrehajtói kolozsvári mesteremberek voltak, akik közül a legkimagaslóbb egyéniség Nachtigall János képaragó. Az istálló- és lovarda-ajtók kőkereteinek a kifaragása, az előudvar belső homlokzatán álló 36 mitológikus kőszobor, a páratlanul szép kőurnák, az «Északi

Tractusra kívántató Hat Statuák», általában minden szobrászati munka többnyire az ő geniális munkája. Rajzai nyomán készültek el az épület belsejének stukkaturái is, amelyek szintén elsőrendű munkák.

Dr. Biró Gyula nemcsak leírja a bonchidai kastély szépségeit, de azokat pompás felvételekkel, sajátkezű rajzokkal még illusztrálja is. Ezek a legszemléletesebben igazolják, hogy az általa ismertetett kastély «nem kategorizálható, nincs analógiája; egyéniség, különösség, sajátosság». A neoklasszicista korszakban u. i. Bánffy József klasszicista átalakításokat is végeztetett a keleti szárny-épületeken és a délkeleti szárnyon. Sőt a romanticizmus korában a nyugati homlokzat gótizáló modorban épült át, amely a gótikus konyha-épülettel együtt változatosságával még pompásabbá teszi azt az építményt, melynek «köveiben évszázadok művészetének lelkesége s a Bánffy-ösök galériájának szelleme él».

Dr. Biró Gyula megállapítja, hogy a magyar művészettörténet nem méltányolta mindezeideig a kastély művészi szépségeit, amelyek a változó korok és stílusok szellemét maradéktalanul tükröztetik vissza. Miért nem? Mert nem ismerte. Akik még a boldog békeidőkben is foglalkoztak részben Bonchida emlékeivel, mint boldogult Pósta Béla, azoknak munkásságáról alig vettek tudomást. Kicsi, eldugott helyeket, mint a kisközség Bonchidát pedig a nagymagyarországiak nem igen kerestek fel. Erdélynek műkincsekben való gazdagságát is csak akkor fedezték fel, mikor ezt a szép országrészt elvették tőlünk. Hány szép vára, kastélya van Erdélynek, amiket magyar családok építtettek és a magyar művészeti irodalom még csak említést sem tesz róluk. «Érdemes volna csupán a keresdi várról egy régészeti albumot készíteni», írja a már 34 évvel ezelőtt

meghalt Keleti Gusztáv. Hol ez az album és sok magyar emlék regisztráló irodalma? Csak hálások lehetünk dr. Birónak, aki Bánffy Miló's gróf áldozatkész támogatásával lehetővé tette, hogy egy elszakításra ítelt magyar emléket ilyen behatóan megismerhettünk.

Mesterházy Jenő.

Tamási Áron: Rügy és Reménység. (*Révai kiadása.*) — Talán megbocsát az olvasó és nem veszi felesleges «lirai intermezzónak» mindjárt az elején ezt a kis kitérést és Tamási Áron sem haragszik meg, ha emlékeztetem őt kezdő éveire (vagy inkább *éveinkre*), amikor Kolozsvárott a «Tizenegyek» antológiája megjelent. Az antológia bevezetőjében ugyanis Balázs Ferenc az erdélyi irodalmon belül is külön elhatárolódott, úgynevezett székely irodalom sajátosságait fejtegette éppen Tamási Áron írásai alapján. A szerző ösztönösen ezt adta címül az inkább liraiságtól fűtött, mint érvekkel megalapozott, most utólag megállapítva, mégis csak sok tekintetben helytálló, értekezésnek: «Székely mithologia.» — Tamási Áronnak egyik, az antológiában is közölt elbeszélését hozta fel például: «Megnyitom a földnek száját.» A fiatal Dakó Dénes, Dakó Gáborék tanult fia hazajön a háborúból. Az ősi földeket széthitangolva találja és egyik este kihívja barátait a földekre. Eddig szól a történet reális, megfogható része, a valóság. Mert a többit, ami ezután következik, nem lehet marokba beleszorítani, mondatokba beleönteni, széthull az ürben, mint a testetlen szellem, amely felé karddal próbálkozna hadakozni valaki. Tamási Áron és társai Balázs Ferenc szerint akaraton kívül új «műfajt» szólaltatnak meg. Ez a «székely mithologia», amely félig történet, félig mese, félig képzelet és félig pedig a székelység reális testet

öltött álma. A székelység hegylakó, a természettel, az elemekkel áll folytonosan harcban, érintkezésben és mindennapi élete csodálatosan egybeolvad ezekével. Ennek — az író szavaival élve a kicsi kozmosznak nem volt eddig megszólaltatója, a székely népgéniusz őseroje szunnyadozott, de most Tamási Áronban és társaiban, de főként őbenne — megtalálta a táltosát. Körülbelül ez volt Balázs Ferenc Tamási Áronról szóló mondanivalójának lényege. Abban az időben nem találkozott ez a megállapítás feltétlen helyesléssel. Sőt. Tamási Áronnak éppen az antológiában közölt novelláit vegyes érzelmekkel fogadta a kritika. Ötlet durrogatásokat, liznyaiskodásokat lobbantott a szemére a fiatal írónak. Azt is állították, hogy az egész csak külsőleges etnografiai ornamentika, egymásba dobált tájszavak gyűjteménye, cifra székelykapu, — de belső tartalom nélkül. Lehet, hogy Tamási Áron akkor induló írásművészetében még inkább a külsőségek domináltak, a székely népnyelv csillogása kapta meg a kritikust olyannyira, hogy nem is vette észre a bátortalanul bár, de csirázó írói magot. — Mert, ha Tamási Áronnak ezt a novellás kötetét vesszük, amelyet pompás kiállításban és az író tünően képviselő összeválogatásban hozott ki a kiadó, ebben is megtaláljuk a régi Tamási Áront. Csakhogy itt már a székely szépségek üdén, frissen, teljes díszükben pompáznak, mint a havasi virágok és az író szava az árokparti tilinkókból fergeteggel versenyt bűgő orgonaszóvá hatalmasodott. Az, amit akkor nem láttak meg Tamási Áronban, elbeszélgetéseinek belső magva megérett és csodálatos összhangba került a kettő: a tartalom és a forma. Az is, amit Balázs Ferenc székely mithologikus elemnek nevezett és az is, amit liznyaiskodásnak róttak fel.

Azt mondják, hogy a novella ideje lejárt. Nos, ezeknek ajánlom, olvassák el Tamási Áron nyolc novelláját, mely szinte klasszikus tökéletességűvé csiszolt az író írásművészete. Ezeknek a novelláknak tartalmát nem lehet elmondani, ezeket el kell olvasni. Tamási Áron székely író, de az ő székelysége magasabb értelmű, jellemző sajátosságokat összesűrítő székelység. A *ma* székelyének életét írja le. Azét a székelyét, aki idegen uralom alatt él. Tamási Áron a dolog természeténél fogva hangfogót tesz szavára, amikor a székelység mostani urairól szól, de ez sem a jellemzésnek, sem az igazságnak, sem a művészi igazmondásnak és gyönyörködtetésnek nem válik hátrányára. Éppen ellenkezőleg. A kisebbségi sorsban való élet jó stílusnevelő. Napjaink székelyét rajzolja Tamási, életet harcoló küzdelmével, csetlés-botlásával, furfangjával. És ezekben a valóság-gyökerű mesékben megelevenednek a fák, füvek, virágok, sziklák és összefolynak valami különös világgá, amelynek Tamási Áron csak nevet adott, de a székely néplélek ihlette. Néhol groteszk, bizzar vagy torz fintorai is vannak ennek a világnak, felrémlenek sokszor az író énje mögötte. Tamási Áron mint tudatos művész kormányozza ezt a világot, néha előtérbe lép, néha hátul marad, vagy bele is olvad személytelenül, de mindig ott érezzük a közösségét vele. Nagyobb munkáiban, mint az «Ábel a rengetegben» és «Jégtörő Mátyásban» ott pompázik ennek a valóságból kilépő és oda visszatérő különös teremtő képzetnek minden szépsége. De ezeket az elbeszéléseket is, mint az író képzetének igaz gyöngyszemeit szertettel fogadjuk, mert mindegyikben ott csillog, tüzesedik a székely nép arcának egy-egy derűs, vagy komor vonása. Kevesebb vagy több a székely «mithológiában», amit Balázs Ferenc

állapított meg annak idején, nem tudom, de egy bizonyos — művészet.

Mihály László.

Alexander Lermet—Holenia: Maltravers feltámadása. (*Fordította Komor András. Franklin Társulat kiadása.*) A hamiskártyás Maltravers gróf, a nagymultú, főnemesi család öregedő, szélhámos sarja, börtönbüntetésének kitöltése után hazatért felvidéki rokonaihoz. Röviddel ezután baleset éri, amibe belehal. Jobban mondva, csak tetszhalott Maltravers gróf, mert a temető kápolnájában felébred és ahogy van, halotti díszben visszamegy a kastélyba, felveszi régi ruháit és kereket old. Fivére, aki felfedezte a dolgot, nem üt lármát, hanem téglával tölti tele a koporsót és azt temetteti el. Matravers feltámadt, hogy tovább éljen. Felveszi a család egyik régi nevét, a Fortescue-t és így folytatja régebbi csínyjeit, üzelmeit. Multjától nem tud szabadulni, a terhes örökség nyomja vállát, de lelkében mintha megváltozott volna. Már nehezebben mozog, Páris s Róma zsongó, nagyvárosi életében lesiklik a szélhámos fortély síma parkettjéről és szívére hallgat. Kudarok, botlások követik egymást, de ezekből mindig megtisztultabban kerül ki és végül is, mint igazi hős, megbékélten esik a végleges halál áldozatává. Életének utolsó szakaszában mintha levezelte volna egész kalandos multját. Röviden ez a tartalma a regénynek, amelynek cselekményét a régi magyar felvidék, Prága s a nyugati nagyvárosok életébe ágyazta bele a szerző. Lernet-Holeniát úgy szokták emlegetni, mint a legszellemesebb osztrák regényírót. Ez a munkája sem viseli magán a német regényírás sajátos és kötelező hagyományait, Lernet-Holenia lelkével inkább a francia és a *ma* élenhaladó angol szellemiséggel rokon és ezekből a

hatásokból táplálkozik. Regényének itt körvonalozott meséje csak váz, amit az író szellemes, könnyed, csillogó stílusba öltöztet fel. Tanulságos, anélkül, hogy a tendencia avasságának ízét éreznünk ki belőle. Mulatságos, érdekes, anélkül, hogy felszínessé válnék. A francia és az angol lecture-regényekkel rokonságot tart Lernet-Holenia, de ez inkább csak a látszatra szól. Ez a regénye is lát-szólagos könnyűsége és könnyedsége ellenére mélyen járó és nem afféle «útikönyv», amelyet olvasása után félredob az olvasó. Nem, mert az író nevető szemének prizmáján a világháború utáni esztendőök furcsa, groteszk tánca gomolyog.

Mihály László.

Toldalaghy Pál: Hajnali versenyfutás. (Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása.)

Aki már járt naptól fürdetett mezőn, amikor még a sugarak nem itták föl a harmatot, hanem még ott hintáznak, csengetyűznek a mezei virágok bársonyán vagy a fűvek karcsú, kinyúló szálhegyén és az illat is indulón öleli a ragyogó színeket, — az megtalálja mindezt a pompát szavakkal nemcsak megközelítve, hanem szinte élővé varázsolva Toldalaghy verseiben. Mintha minden versét kint írta volna «a felhők alatt hanyatt» feküdve, ahol figyelni a csöndet, mely «sugárzó kék üveg», a felhők járását, az apró bogarakat, a zöld levelibékát, az ághegyek pávatollait és elfelejtkezik az időről, míg körötte megnőnek a fűszálak.

Valami furcsa, kedves egybeolvadás van a táj és a szemlélő között, a határok egybemosódnak. Gyakran váltják egymást az olyan hasonlatok, hol emberivé változik a táj: «szakállas fű», «berzenkedő felhő», «A fák hatalmas karjain kis póre hóleány feküdt», — hol pedig növényivé fi-

nomulnak az emberi tagok: «ujjaid, mint a gyökerek», «hajtásszerű friss tagjaid».

Csodálatosan tud a szavakkal bánni, egészen friss a hangja, új a szemléleti módja, váratlanok az asz-szemléleti módja, valósággal fellobbantja a színeit és szinte ecsettel festi a képeit. Csupa fiatalosan sugárzó lendület, csupa kamaszos báj.

És mégis, ezen a fiatalágon túl, kész forma, érett tartalom és meglepően tiszta életfelfogás a jellemző:

*«Bölcsen szeretnék élni, mint a vének.
Oly egyszerűen, akár a gyermekek.»*

A fiatal Toldalaghy lírája nemcsak ígéret, hanem beérkezés.

Nagy Méda.

Szász Károly: Ciprus. (Verseik. Franklin-Társulat kiadása. 1937. 98. l.)

Tisztelet, sok és mély tisztelet ennek a hitvestársi fájdalmat hitté és költészetté ihlető verskötetnek. Úgy érezzük, hogy csak esztétikai szándékkal nem is szabad hozzányulnunk. A költemények szépsége, értéke magasabb igényű, mintsem hogy csak formai szempontok kísérelnék meg azokat meghatározni. Az egész kötet egy érzelem-anyagból való: a meghalt hitves emlékére minden veszteség fájdalommal visszaboruló férj hívő s emberi megindultságából. Ez az érzés minden egyes vers fogantatója, színezője, hullámozó tartalmú megmélyítője. A költői forma szinte láthatatlanná egyszerűsödik mellette, nem törekszik külön hatásokra, alig ékesít és nem cicomáz, a nyelv zokogó hangszíne letompítja a ritmus zenéjét: minden alázatos elhalkulással szolgálja, emeli ki maga fölé a vívódó fájdalom férfias, stilizálatlan méltóságát, s a képzelet, mint a ravatalok halotti gyertyafénye, az emlékezés fel-feltűnő képeivel derengi át az

egyedüllét magányát. Az egyes versek, bár a lélek ugyanazon elborult tájékairól valók, mind külön lírai pillanatok feloldását adják, ezért nem egyhangúak. A fájdalom valamennyiben másként válik átéléssé és kiegyenlítő-déssé. A feszültségnek s egyensúlyba átváltásnak ez a változatos küzdelme adja meg a költeményeknek állandóan életté fokozott élményszépségét s vonzó szerkezeti művészetét. Itt találkozunk össze az ember, a költő, a hívő, mindegyik az elmélyítés külön fokát jelenti, együtt pedig a vallásos lírának nem egyszer mintáját alkotja.

Igazabb, lelkibb költői felavatását a fájdalom érzésének ritkán találhatni úgy, mintahogy Szász Károly azt kötetében — «legdrágább kincsét» nekünk ajándékozva — bemutatta. bs.

R. Berde Mária : Tüzes kemence. (Erdélyi Magyar Írói Rend, Nyugat könyvkiadó. 1936.) «Új könyvemben női problémát választottam a regény magvául. Van-e joga és ereje a megtántorodott feleségnek megkeresni az utat és vissza is találni, csak önmaga által, a benső vezeklés tisztító-tűzén keresztül az emelkedett, boldog, igaz emberséghez? Ha értékünk felől nem cselekedeteink, hanem azok rúgóói határoznak, ha a legfőbb mérlegen annyit nyomunk, amely nagyon szeretni tudunk, ha az marad tisztán, aki lelkét menti meg: akkor nem méltatlan bűnöst oldozok fel a műben, amely belső formája szerint hosszú életgyónás. Van a bizalmaságnak egy kivételes foka asszony és asszony között, ilyen mély, baráti, szinte vallásos őszinteség ábrázolása alkotja a regény keretét» — mondja az író nő munkájáról, amelyben mindenkor női problémát vet fel és helyez a ma időszerűségébe, bár vannak olyanok, akik a témát 1936-hoz képest túlhaladtoknak, a megírás «kettős én»-ben való beszélgetésének

formáját nehézkesnek találják. Berde Mária nyilván jelképes értelműnek szánta a «Tüzes kemencét», célzott a világháborúban urától elszakított és pillanatnyilag megtévedt úriasszony belső lelki vívódásaira. De ez a Tüzes kemence *valóság* is, amikor ugyancsak a fogságból váratlanul hazatért Nyikulicza izzóra hevített kemencében süti félholtra féltékeny dühében kikapóssá vált s a falu szájára került Sziát, a csinos oláh menyecskét. Ugyanazt a kérdést *két* alakban, finomabb és durvább kivitelben tartja elének az író nő. Imitt-amott párhuzamosan haladnak a két esemény számai, másutt pedig összefonódnak. Az olvasóra van bízva, hogy melyik tűz a fájdalmasabb és égetőbb: a lélek tüze, vagy a kemence forró parazsa, amelybe lökte hűtlen asszonyát a baromi módon bosszút álló férj. Finom lélekrajz és a vidéki erdélyi magyar élet pompás festése jellemzi Berde Máriának ezt a regényét, de ezenfelül az a bizonyos «nehézkesség» is, amely az erdélyiek legtöbbszörénél megnyilvánul, legjobban talán az író nőnél. Ezt csupán megállapításképpen, nem megrová képpen jegyzi meg a kritikus. Azt is, hogy a regény hátterét alighanem romantikusnak itéli az átlagolvasó, pedig reálisabb életképet a háború utáni Erdély nemzetiségi vidékeiről kevesen adtak úgy, mint Berde Mária. A regény történetének hátterre a világháború előtti esztendőket, a háború és az impériumváltozásnak az ideje. Ezek zökkenő nélkül fonódnak egymásba az ágyúk dörgésének moraja tompán távolról mosódik el fülünkben és Erdély sorsváltozásának keserűségéből is alig kap valamit az, aki keresi. «Pár nap mulva aztán befutott velem a vonat a kis őrház elé. Lila petuniák, sárga «nemzeti rózsák» és égő piros pelargoniák lobogtak elem az ágyásokban. Ilyen két mondatlall jelzi többek között Berde Má-

ria a változást Erdély életében. Tö-
mör, izmos nyelvét tájszólások íze-
sítik. Nem a színmagyar székelyföld
tájszavai, hanem a szórvány-magyar-
ság szólásmondásai ütik fel sok he-
lyütt a fejüket. Különös nyelv ez, a
magyarság keveredik a nemzetiség-
gel, lemorzsolódik, de fel is szívja
magába az idegen elemeket. Talán
nem is a provincializmusok az érde-
kesek, hanem a beszédmodor, az a
különös elnyújtott hangsúly, az *a*-nak
az «o» helyett való túltengése, amit
az oláh nép nyelvhatása hozott a
magyarba. «Instállam indittatni a
völgyben hamar estevedik kisasszan»
— ilyen szólások bővelkednek Berde
Mária regényében, amelyben tökéle-
tesen hozza elének Erdélynek furcsa
magyar világát. Akik problémáinak
lélektani megoldásával talán nem ér-
tenek egyet, vagy túl súlyosan ötvö-
zöttnek találják a regény formáját,
azokat kibékítheti az az egészséges
realizmus, amely Berde Máriaéknál
ebben a munkájában is döntő szerepre
jutott. Erénynek kell betudni azt,
hogy nem téved hatásvadászásba,
amikor egyesek esetleg túllépnék a
művészi ízlés határait és ha népszerü-
ségét nem is növeli a «Tüzes kemene»,
hibái ellenére sem tartozik az «egy
könyvvel több» megítélés alá.

Mihály László.

Egyetemes vallástörténet. (Irtá:
Kühár Flóris O. S. B. Két kötet.
A Szent István-Társulat kiadása. I. k.
343 oldal, II. k. 400 oldal. A két kötet
ára együtt 10 P.)

A szellemi élet mai korszaka külö-
nös érdeklődéssel fordul a vallás felé,
ép ezért a tudomány nyereségének
örömeivel kell fogadnunk, hogy Kühár
Flóris *Egyetemes vallástörténetének* be-
fejező, második kötete is megjelent.
A nagyértékű munka első kötete, me-
lyet annak idején a *Napkelet* részlete-
sen méltatott, részben az ősnépeket,
az őstörténelmet s a nagy-kultúrák

közül azokat az előázsiai és afrikai
kultúrákat tárgyalta, amelyek ké-
sőbb összetevőkként tűnnek elő a hel-
lenizmus földközítengeri kultúrájáb-
ban. Itt esik tehát szó Babel és Assur
vallásáról s szinkretizmusból eredő
kultuszairól, az iráni vallásokról és
Zarathustráról, Maniról és ezeréves
tanáról, a manichaeizmusról, Szíria,
Fönícia, Kánaán és Kisázsia vallásai-
ról és az egyiptomi vallás titkairól.

A második kötetben a tudós szerző
a vallástörténet további anyagát, a
görög és római valláson kívül az
európai népek ősvallásait, majd az
iszlámot és a föld teljes felfedezésével
ismertté vált ázsiai és amerikai nagy-
kultúrák vallásait dolgozza fel. A gö-
rög vallás forrásainak feltárása után
Kühár Flóris itt ismerteti az ősi
római pantheont és Augustus vallási
reformját, a kelták, germánok és szlá-
vok vallását, az ural-altáji népek és
a magyarság ősvallását, az iszlám
után a Védák vallását, a brahmaniz-
must, buddhizmust és hinduizmust,
Kína vallását, a Taot és Konfuciusz
tanait, a japán sintoizmust, valamint
az amerikai őslakók, a mayák, azte-
kek és inkák vallását.

A második kötet befejező fejezete
gondoskodik a két kinyilatkoztatott
vallásnak, a zsidónak és keresztény-
nek, az egyetemes vallástörténet
folyamába való beillesztéséről. Ez a
rész ismerteti tehát az ó- és újszö-
vetségnek a vallástörténetben való
szerepét, az ószövetségi vallás fejlő-
dését s Jézus Krisztusnak történeti
személyét és a kereszténység lényegét.

Már ez a rövid áttekintés is képet
ad arról a roppant anyagról, melyet
Kühár Flóris kétkötetes munkája fel-
ölel. Szinte szokatlan, hogy ilyen sok-
oldalú s majdnem minden szaktudo-
mánnyal érintkező anyagot egyetlen
szerző foglaljon össze. Maga Kühár is
tudatában van munkája egyes hiá-
nyainak, melyek nélkül egyetlen ily
nagy munka sem lehet el. Így a két

kötet egyes részei nem egyformán ki-merítők és részletesek. Ép a Törvény, próféták, Krisztus című rész szembe-tűnően rövid. De a szerzőnek nem is az volt a célja, hogy olyan feladatot teljesítsen, amit mások hat-nyolc kö-tetben végeznek el. Célja az volt, hogy egészben és részeiben a *mának* tudományos eredményeit közelítse meg. Amidőn tehát meghatározta Jé-zus Krisztusnak a világtörténelemben való helyét, nem a kereszténység val-lástörténetét óhajtotta megírni, mert ez az egyháztörténetnek, dogmatörté-netnek s liturgiátörténetnek a dolga. Csak azt a pontot kívánta megjelölni, amelyben Jézus és a kereszténység a vallástörténetbe belekapcsolódott. Mellőzte tárgyalásában Jézus életé-nek részletes ismertetését s a hozzája kapcsolódó kronológiai és kortörténeti kérdéseket. Nem tárta fel Krisztus tanítását sem részletesen. Elvégzi ezt a dogmatika, az erkölcsstan stb. Fel-adatainak módszertani megalapozá-sához csak kettőt hangsúlyozott: 1. hogy Jézus történeti személy, élete és halála történeti tények, 2. hogy Jézus tanítása vallástörténeti szem-pontból egészen megbízható forráso-kon nyugszik.

A két kötet valóságos kincsháza a vallástörténeti kutatás legmoder-nebb megállapításainak. Kühár Flóris tudása rendkívül nagy és igen elmé-lyedő. Alig van a vallástörténettel foglalkozó irodalomnak olyan munká-ja, melyet ne ismerne s a kutatá-soknak olyan eredménye, melyet szinte sajtóemberi fürgeséggel fel ne dolgozna. Ehhez képest Kühár Flóris könyvében sok a lekötően érdekes, új anyag. Nagyon időszerű pl. az a meghatározása, hogy az indiai Védák nem tekinthetők az indogermán, sőt az egyetemes vallástörténet kezdő fokának, amint azt a német tudomá-ny egyik-másik kiváló képviselője, Max Müller, Oldenberg és Wecker állította, hanem a Védákban egy, a

többihez hasonló ú. n. kultúrvallás előrehaladott átmeneti állomását kell keresnünk, amelyről azt sem mond-hatjuk, hogy egyágú fejlődés ered-ménye, mert hiszen több vallásforma keveredése látszik rajta.

Az ősmagyar mithológia kutatóira nézve igen tanulságos fejezete a könyvnek az, amelyben Kühár a ma-gyarság ős vallását tárgyalja igen tárgyilagosan s Ipolyi Arnold mese-mondással határos megállapításaitól teljesen függetlenül. A szerző rámu-tat arra, hogy a honfoglaló magyar-ság vallási műveltsége jóval magas-sabb volt, mint azoké a rokonnépeké, amelyekről a történelem elsodorta. A magyarság már hosszú vándorútján a tisztultabb monoteizmus hatása alá került. A magyarság vallási tudatá-nak viszonylagos fejlettségére utal sok más körülmény is. A keresztény-ség aránylag könnyen hatotta át a a magyarságot, szoros értelemben vett vallási küzdelemre nem is került sor. A királyság megalapítását, Szent Ist-ván halálát követő lázadásokban nem vallási, hanem politikai érdekek vol-tak döntők. A nép és a pogány pap-ság ellenállásának gyengeségére mu-tat a keresztény vértanuk (Szent Gel-lért és társai) csekély száma is.

Kühár Flóris, aki már régebben megírta *Bevezetés a vallás lélektanába*, majd ezt követően *A vallásbölcselet jökérdései* című munkáját, most az *Egyetemes vallástörténettel* teljessé tette ezt a vallástudományi sorozatot. Új könyve, amely stílusban méltó eddigi kivételes stílusművészetéhez, min-den komoly könyvtárnak elmaradha-tatlan szükséglete. P. K.

Öt verseskötet. (Nagy Emma, Ko-vách Ferenc, Fehér Tibor, Sziráky Dénes Sándor és Kis Gábor versei.)

Újabban nagy számmal vannak versírók, akikben a hivatástudat előbb ébred fel, mint mielőtt még az egyéni és közös sors kohójában igazi

költővé edződtek és tisztultak volna. A mai magyar és európai, sőt világválság, egyszóval az ember válsága, meg a kéznél levő jelszavak, mind kovásza annak, hogy a hiúságból vagy ambícióból, esetleg részvétből költői hajlamokkal terhes emberekben a hivatástudat felébredjen. A divatos verstani szabálytalanság azután egyenesen belelovalja őket a — költészetbe. Minthogy pedig a versírásnak tulajdonképpen a hivatástudat a nagyobb jogcíme, de látszólag könnyebb vége, ezért oly nagy manapság a verskötetekben és a lapok hasábjain a prédikátori szöveghatóságok lapos áradata.

Ezek a «költők» ugyanis rendszerint kozmikus és világmegváltó gondolatokat görgetnek prózai fantáziájuk porában s miután mondanivalóikat a rendesenél rövidebb sorokba tördelték, azt hiszik, hogy szabadverset alkottak, tehát költők, holott a szabadvers a költői művészet teteje. A szabadversnek elemi feltétele, hogy a lélekből robbanjon ki s jobban feszüljön, mint a legzártabb más formák is. Ezért csak hosszú iskolázottság vezethet el hozzá. Hogy azonban a legtöbb versíró csak a könnyebbség kedvéért, a fáradságos iskola megkerülésével írja «szabadverseit», mert azt hiszi, hogy ennek a formának nincsenek törvényei, azt legjobban éppen a zárt formákban való szegénységük és gyengeségük bizonyítja.

Minthogy tehát költőnek lenni sors és hivatás, költeni pedig, Ibsen szerint, annyit tesz, mint ítélőszéket tartani magunk felett, lássuk már most ezen a mérlegen az előttem levő kötetek költői súlyát.

Egy nő és négy férfi, de az öt között Nagy Emma vezet. Költő mind sorsában, mind hivatásában. Nagy költő? Még nem, de igazi és már a maradandóság kapujában áll. Hosszú évek és még hosszabb szenvedések, izzások termését gyűjtötte legújabb

kötetébe, mely nemcsak témagazdagságával és formáinak változatosságával, hanem perspektívájával is, egyszóval lelkének átfűtöttségével és sugárzó erejével válik ki a többi közül. Hogy mi a költői sors az ő esetében, hogy miben áll a tehetség izzása és a hivatástudat teljesítése, az mind olvasható «Az árva nő balladájá»-ban. Nagy Emma végigjárta a szenvedések kálváriás útját s a szerelmi, meg egyéb csalódásokon túl, női meddségének gyötrő magányában ráeszmélt emberi s egyben költői hivatására. Ez pedig a szeretet. Ezt sirja, üvölti, káromkodja, — sugározza, de nem prédikálja. Cselekszi. A lázadás viharából és a céltalanság örvényéből megerősödve és megtisztulva kerül ki s fölfelé vezető útján eljut a legmagasabb lépcsőfokra — a maradandóság kapujában — a nemes egyszerűségig és Krisztusig. Ez utóbbi azonban már csak inkább program, mint beteljesült valóság. Azzá következő kötetében kell válnia, ami, a jelek szerint, minden bizonnyal meg is történik. Ott bent, a kapun túl, lélekké lesz minden szó és Krisztus maga az élet. Nagy Emma a kezét már a kilincsen tartja s ezért öröm a költészeté és feltétlen nyeresége az irodalomnak.

Költői súlyban nem sokkal kisebb nála s csak témáiban mutatkozik szűkmarkúbbnak Kovách Ferenc, aki a «Harc halálígg» lélekkel átítatott verseiért általában nagyobb elismerést és népszerűséget érdemelne. Újszerűen ható tárgykörében, a házasságában megnevértett férj panaszaiiban a tiszta és áldozatos szeretet hangjái emelkedik. Pedig nem sima az útja, a kétségbeesés és lázadás görngyei borítják azt, de őt, aki már az öngyilkosság szakadékáig is eljutott, mégis visszarántja a gyermek és a család. És viszi keresztjét önfeláldozással, igaz keresztényhez méltó türelessel tovább. De ez az áldozat már nem panasz az ajkán, hanem szeretet. Így

ének: «Ne gyűlölj érte: ember vagyok, férfi; nem tudok már életet cserélni, — így jöttem, így küldtek, így akarta a világot benépesítő Szándék. A gyermek Isten-ajándék. Legszébb . . . A kinért, mellyel áthoztad őket, mosolyt és csókot fizetnek . . . százszor kinyithatod kalitkám ajtaját, én visszatérek mindig békeolajággal, mert így akarta ezt is fenn az Alkotó.» Majd másutt: «És látom, adni kell. Adni, mindig adni, — talán nem is szívet, érzést, csókot, — nem bókot és nem szerelmet, — az önzésből kell irtoztatni». S még mélyebbről: «Bűn, tudom, mit forgatok agyamban, hogy boldogabb lehetnél egymagadban — s én messze elmegyek... Így vétkezem ezerszer gondolatban... szemem tele van képpel — széppel, miként tengerszemek, s ha elmennék, ezek a képek halkan mind visszatérnek . . . s a tó tükre egyszer összetörne, rázúgna sikoltva milliónyi könnye szívemnek . . . Vernek a könynek, ostor, — mert ki egyszer beléköstöl az otthoni zajba, gyerekkacajba, még a sírból is visszatérne».

Ime, a szenvedésben ébredt hivatástudat sugárzása. Kovách Ferenc szintén nem prédikál, hanem a szívén szűri át az embereknek szánt mondanivalóit.

Ugyanebből a szempontból azonban már baj van Fehér Tiborral. Kötetének címében is azt mondja ugyan, hogy «Szeretni kell», de már megfelelő versében is csak elverklizi a krisztusi példát és gondolatot. A jelző nem válik életté nála, nagyon is program marad, üres és szívtelen. Nem értjük, mit kell szeretni a kivégzett ember kiugró szemén, — ami ismételten visszatér nála — s az ájult rabon a börtönfenéken, mikor ezek a képek a köztudatban inkább bűnt és megérdemelt büntetést fednek, mint ártatlanságot. S bár a bűnt is szeretni kell, de amikor tengernyi a szeretet megváltására szoruló tisztessé-

ges és ártatlanul szenvedő ember, akkor az efajta kiabáló szeretet nem hat egyébnek jelszavas tüntetésnél. Az ilyen érzések székhelye nem anynyira a szívben, mint inkább a torokban van.

Még leginkább költőnek mutatkozik tájképeiben, melyeket áttelekésít ugyan, de legtöbbször azokat is egy mintára, egyhangúan. Mélységek és magasságok bizony csak szavakban jelentkeznek, nem pedig érzésekben ebben a vonzó című kis kötetben. Verselése formai szegénységében, sajnos, szintén az iskola megkerülését kiáltozza.

Legnagyobb szeretettel Sziráky Dénes Sándor kötetéhez közeledtünk, mert ez a megszállott Szabadkáról röppent ide s részben az ottani magyar fiatalság költői törekvéseit is tükrözi. Megjelenése mind között a legválasztékosabb — külsőben: cellophan-burkolással, finom papíron, rajzokkal ékesítve küldte át kötetét. Témái is újszerűek, szóval, kívül-belül modern. Azonban, — ő az a bizonyos kozmikus terheket emelgető titán, aki sok mondanivalójában idekapkod, odakapkod és végeredményben semmit sem fog. Belekap a mindenségben kifeszített húrokba, mint egy hárfába, de ebből a játékból nem zene és harmónia lesz, hanem zűrzavar. Mondani sem kell, hogy verselése ennek megfelelően ugyancsak modern, azaz «szabadvers». Nagyon fiatal ember lehet még Sziráky Dénes Sándor, mert versei közelállanak még az önképzőkori színvonalhoz. Mindössze egyetlen figyelemreméltóan szép verse akad a kötetben, a «Tea».

Legfurcsább a jelentkezési formája ötük között Kiss Gábornak, mert a bátortalanabb, vagy — a legambiciózusabb. Előlről ugyanis egy nagytekintélyű egyetemi tanárra támaszkodva, hátulról pedig előző kötetéről szóló bírálatokba burkolózva toppan

elénk, mint aki már előre el akar háritani magától minden ezektől eltérő véleményyt.

A «Majtény után» című kötet jó részét kuruckodók töltik meg, melyekben Kiss Gábor szerencsésen utánozza Rákóczi korának költői hangját és zamatát. Témaiban azonban már egyhangúság mutatkozik s így ezek a versek minden allegorikus célzatuk ellenére is kissé megkésettnek hatnak. Az idő különben is eldübörgött a kuruckodó költészet fölött, de Kiss Gábor ezen felül sem tudja hangját következatosan mai mondanivalóval telíteni. Korholó és tisztogató törekvésében, megirredenta vonatkozásában ez a költészet nagyon is erőtlen, mert a mult hangja fátyolozza értelmét. A ma mondanivalója világosabb kifejezéseket követel, mint amilyen például irredenta területen Végvári költészete, vagy a purifikálásban Mécs Lászlóé. Így Kiss Gábornak ezek a versei inkább a műzeumi érdekességek közé kívánkoznak, mint az élet asztalára.

Többi versében vagy programosan dolgozik, vagy pedig játékosan. A szó, a rím és a verselés öncéllá válik bennük s ezek minden zeneiségük mellett is értelmetlenül hatnak. De hát a költészetnek a zenénél elsődlegesebb területe lévén az értelem, e fajta verseit nem is lehet kritizálni.

Zalai Fodor Gyula.

Elisabeth Barrett Browning: Portugál szonettek. (*Máté József fordítása.*)

A nagy és értékes lelkek közül kevesnek osztályrésze a beteljesedett szerelem. A költők pedig legtöbbször csak álmodják, vagy reménytelenül hordozzák magukban. A világirodalom nem sok példát mutathat föl, amikor két, csaknem egyenértékű költő, egymásra talál a szerelemnek nemcsak szavaival, hanem valóságos lényegével is. Elisabeth Barrett már

ismert és beérkezett költő, amikor találkozik Browning Roberttel, aki erőteljes és különös költészetével akkor kezd föltünni. És ezzel megindul a két nagy költő között a világirodalomban egyedül álló szerelmi levélváltás, amely alapja lesz a 46 szonettből álló versgyűjteménynek, amely nemcsak szépségével hódítja meg a világot, hanem a mögötte rejtőző különös sors is hozzá ad valami csodálatos, finom hangulatot, amely olvasás közben mindig ott kísért. Mert ezeket a szonetteket nem lehet elválasztani a valóságos élet ütőerétől, belőle sugárzott széjjel és csak akkor élvezhetjük teljes tisztasággal, ha ismerjük ennek a rendkívüli asszonynak a történetét.

Elisabeth Barrett tizenöt éves korában megbetegszik s ettől kezdve bezárul előtte a világ. De nemcsak szobája négy fala volt a börtön, hanem a családján zsarnok módra uralkodó apa is megnehezítette ezt a magányt. Egyedül a költészet volt a vigasztalása. Határtalan szabadságra vágyott egész életében a maga, a mások, a lelkek szabadságára és a legnagyobb megkötöttség volt a sorsa. Csak negyvenéves korában nyílt meg az ajtó, mely fogságából kivezetett. Mikor Robert Browning megismeri, azt hiszi, hogy örökre ágyhoz láncolt beteg. De a szerelem csodát mivel. Elisabeth talpraáll, meggyógyul, egy év múlva már asszony és megajándékozza a legszeretettebb férfit a szerelmi szonettek halhatatlan szépségével. — «Portugál szonettek» nevet pedig azért adta kötetének, hogy fordításnak higgyék, mert asszonyi érzékenysége nem akarta, hogy meztelen szívét lássák az emberek.

Már csak a halálra gondolt és egyszerre a szerelem ragadta el olyan magasságokba, amelyet sohasem álmodott. De még kételkedik benne, még nem meri hinni, hogy

őt magáért is lehessen szeretni, azt hiszi, már késő. Első verseinek viszatérő hangja az a könyörgés, hogy ne csak azért szeresse őt szerelmese, mert szavakba tudja önteni az érzéseit, mert lélekben rokon vele, hanem csak a szerelemért magáért: «Engedd, hogy lényem nőiessége lépjen eléd.» Egész asszony akar lenni a férfi szemében, fél, hogy csak a szájalom kapcsolja hozzá és ez a félelem végigkíséri verseit. Ezért kéri gyakran és nem tud betelni vele: «Mondd, hogy szeretsz s megújra és egyre, — ezüstön verd ki!» Nem fogom megenni, hisz a csillag se sok az égen és a sok virág is mind elfér a földön.

Ómaga teljes lényét feloldja a szerelemben és a férfi lába elé dobja: «... semminek tekintsd, s úgy menj, hogy lábad rátaposson.» Ez a női alázat legbensőbb forrása, szinte alaphangja verseinek: «...mily szegény vagyok, hiába bátorítsz.» Az örök nő alázata ez, a nőé, aki mindig maga fölött akarja tudni a férfit. Ezzel éri el, hogy nemcsak a kivételes asszony szerelmét énekli, hanem azt, amely minden asszony gyökere, lényé, sajátja: a teljes megadás, meghódolás a szeretett férfi előtt. Ez a teljessége az asszonyi szerelemnek. Elisabeth Barrett ezt nemcsak elérte, hanem a változó időben mozdulatlaná faragta.

Máté József szép és gondos fordításáért nemcsak dicséret, de köszönet is jár, hogy így hozzáférhetővé tette mindenki számára ezeket a halhatatlan szépségű szonettekét.

Nagy Méda.

Liam O'Flaherty: A celluloid istennő. (Athenaeum-kiadás.)

Kalandregény. A laikus, gyanútlan olvasót talán érdekelheti is, akár valami detektív regény, amelyből nem egészen sikkasztottak el minden írói értéket.

A celluloid istennő egy ír parasztleány, akiből filmsztárt akarnak csinálni. Körülötte fölvonulnak a kapitalizmus és a művészet dögmadarai: egy hollywoodi garnitúra, teljes alacsonyrendűségében. A magyar kiadó «megdöbbenő, véres szatírá»-nak minősíti ezt a könyvet, mi hajlandók vagyunk valóságnak elfogadni a «biznisz» e skrupulustalan és lelkiismeretlen lovagjait, akik az üzleti siker lehetőségéért minden alávalóságra képesek, jöllehet a «világhírű»-vé kinevezett angol író a riportregény lihegésében ugyancsak a papíron felejtí alakjait. Gyári-üzemi irodalom ez, rokona annak, amelyet Hollywood is oly bőven produkál a tömegizlés kielégítésére. Miért kell erről így írni: «Vulkánikus erő földalatti robaja kíséri végig ezt a könyvet; olvasása megrázó, felejtethetetlen élmény». Hiszen ilyen kijelentésekkel a kiadó elértékteleníti azt a nemes irodalmat, amely csakugyan megérdemli a fémjelzést. Hol az az olvasó, aki, ha ezt a könyvet és kísérő reklámját elolvasta, hinni fog a kiadónak, amikor csakugyan remekművet harangoz be? Ami kevés hitele kritikának, könyvismertetésnek van, azt az ilyen hazugul alkalmazott bombasztok fogják lerontani.

A «Te jó Isten»-ekkel teletüzdelt fordítás nagy igekezettel próbálja elénk idézni azt a «mélyenjáró» szellemet, amelyet ez a hollywoodi garnitúra képvisel és csak ott lő túl a célon, amikor az «esőverte, hőlepte» szavak mintájára új jelzőt formál, ilyenformán: *trágyaszórta* utak.

M. Gy.

B. Nichols: Kertem. (Dante kiadás.)

Aki csak egyszer is figyelemmel kísérte azt a csodát, mint lesz egy majdnem semminek nevezhető magocskából, például a közismert petunia magjából, hosszúszerű virág,

amely egész nyáron át reánk nevet kedves tölcéses virágaival, vagy nap-nap után, hosszú heteken át, türelmetlenül hajolt a gumókat rejtő ládika fölé, hogy valamely tûhegyes levélke kibomlását lesse, mintha izgalmával behatolhatna a természet tûneményes titkaiba; aki egy tenyérnyi kertben valaha is fölérezte azt a nosztalgíát, amely a városhoz kötött embert eltölti a szabad természet imádatával, az sok örömet fog találni Nichols könyvében. Nem szakembereknek készült könyv, de nem is az a német-fajta, amely a kezdőnek még azt is megmagyarázza, hogyan térdeljen le, miként fogja kézbe az ásót és mint gombolyítsa föl a spárgát. Az lehetne mondani, semmi alaposság nincs benne, de annál több szeretet a virágok iránt. Azt írja egy helyütt: Ha bolondnak tartotok is, mindig azt hiszem, hogy a virágok tudják, mit beszélünk róluk. Ha egy ösztövére csillagfürtöt látok, szeretek hallótávolságon túl kerülni, mielőtt valami sértő megjegyzést tennék rá. Mert mit tudhatjuk, micsoda kínokat szenved?

A kezdő türelmetlen örömeivel és tapasztalatlanságával lát neki a kertcsinálásnak és kedves humorral közli csalódásait, bosszúságait. Lelkessége akaratlanul is Alphonse Karr világhírű könyvét, az «Utazás a kertem körül»-t, juttatja eszünkbe, de Karr a tapasztalt kertész útmutatásaival vezet végig bennünket a kertjén, míg Nichols a kezdő kísérleteinek izgalmait, a teremtés örömeit és meglepéseit írja le. Ingerlő jelzői vannak minden virágra és az olvasónak nyomban kedve támad, hogy maga is megpróbálkozzék valamilyen formában a kertészkedéssel.

M. Gy.

A halál himnusza. (Hungária nyomda.)

Mint a karácsonyi könyvpiac meg-

lepetéséről kell beszámolnunk erről a könyvről, amely a Magyar Bibliofil Társaság 1936. évi pályázatán «Az év legszebb könyve» címet nyerte el. A kiváló ízléssel kiállított könyv megrázó erejű szövegét Ráskai Lea domonkosrendi apáca, a Margit-legenda fordítója, másolta ki a Példák könyvéből és Beöthy Zsolt dolgozta fel.

Mintha középkori kolostorok borujában kongának el ezek a «De profundis»-szerű strófák, amelyek sorra vesznek mindenkit, királyt, pápát, gazdagot, szegényt s komor zengéssel, a földtől elszakadtan, a himnuszok ünnepi s mégis siri szavával ismétlik: Elmegyek meghalni... A kor szelleme az egész emberiség kétségbeesését egybefogta, elmúlt és eljövendő évezredek halálvágyát sugározta ezekben az elforgó időt is megálló, búcsúztató parafrázisokba, amelyek ma, egy véres világháború után s egy talán még véresebb előtt, szinte megnyugtatóan hatnak, amikor Krisztushoz ölelkezve, azzal végzik: Elmegyek meghalni, remélvén az örökké megmaradandó életet, kiért ez elmúló életet megutálok. Ezenképpen jól megyek meghalni...

Különleges papíron, ólomtömbökbe vésett gót betűkkel, színes iniciálékkal és a középkor stílusában készült többszínű rajzokkal, a legharmonikusabb elrendezésben jelenítette meg ezt a szöveget a Hungária nyomda. Az írásért és a rajzokért Bródy Maróti Dórát, az ólombavésésért és az ízléses kivitelért Kner Albertet, a nyomda művészi vezetőjét, azért az áldozatért pedig, amellyel a mai racionalizáló korban az üzletiesség elvét fölfüggesztve, csupán a művészi szempontoknak hódolva adta ki ezt a könyvet, magát a Hungária nyomdát illeti a legteljesebb elismerés.

Majthényi György.